

УДК 94(477)«1922/1924»:355.231

<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.20.8>

Ігор Срібняк,

д-р іст. наук, проф.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Київ, Україна

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

Марина Палієнко,

д-р іст. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9098-1142>

СПІЛЬНА ЮНАЦЬКА ШКОЛА АРМІЇ УНР В ПОЛЬЩІ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДІЯЛЬНОСТІ (1922–1924 рр.)

Анотація. Діяльність Спільної юнацької школи у таборах інтернованих Військ УНР є яскравою сторінкою жертовності та відданості своєму обов'язку її юнаків та старшин. Попри всі труднощі таборового життя, переїзди, відсутність ресурсів, коштів та приміщень, потрібних для організації нормального функціонування СЮШ, – фахова підготовка юнаків та їх національне освідомлення не припинялась ані на день.

Зусиллями її викладачів юнаки отримували ґрунтовні знання зі спеціальних (тактика, артилерія, фортифікація, військова адміністрація та ін., так і загальноосвітніх дисциплін (історія і географія України, військова історія, законодавство, українська та іноземні мови та ін.). Важливим було й те, що її вихованці на службі та поза нею принципово послуговувались українською мовою, та як могли – боролись із засиллям у таборах російської.

В умовах хронічного недофінансування Школи ледь неодиноким джерелом надходження гуманітарної допомоги для її постійного та перемінного складу стала грошові внески та подарунки жертводавців, якими виступали як українські благодійні та громадські організації, так і поодинокі особи. Їх допомога не покривала всіх потреб старшинства та юнацтва СЮШ, але завдяки цим виплатам її постійний склад мав можливість навчати, а юнаки – продовжувати вчитись.

Відтак СЮШ безперервно продовжувала підготовку юнацтва, здійснивши чотири випуски молодих старшин (загалом – 259 хорунжих), внісши в такий спосіб свій поважний внесок у розбудову старшинського корпусу Армії УНР. Кожному з випускників Школи у подальшому судилась своя доля, але закладені переважній більшості з них тривкі підвалини державницького розуміння потреб незалежної України вирішальним чином визначили їх подальше життя та діяльність.

Ключові слова: Спільна юнацька школа, хорунжий, юнак, навчання, табір Каліш, інтерновані вояки-українці, Польща.

Постановка проблеми. Організація військового навчання в Армії УНР під час її перебування у таборах інтернованих на теренах Польщі незмінно залишалось одним з найважливіших напрямків діяльності Державного Центру УНР в екзилі та командування військ, при чому головна увага приділялася фаховій освіті українського старшинства. Практичного здійснення цього

завдання вимагали невідкладні потреби військового будівництва української армії, бо з огляду на майже безперервні бої впродовж 1919–1920 рр. старшинський корпус Армії УНР практично не мав жодних умов для підвищення свого фахового рівня.

Винятково нагальною і невідкладною була й справа підготовки «молодого покоління» українського старшинства, бо довший час командні посади в Армії УНР заміщувались тими офіцерами, які мали російський або австро-угорський військовий вишкіл. Далеко не всі з них мали стійкі державницькі переконання, а залучення на українську військову службу офіцерів з «досвідом» служби в Добровольчій армії (або навіть у РСЧА) призводило до того, що до складу Армії УНР потрапляли особи, які відверто вороже ставились до українських національно-визвольних ідеалів.

У цій ситуації поповнення старшинського корпусу Армії УНР випробуваними у боях молодими старшинами, що мали вироблений національно-державницький світогляд, залишалось першочерговим завданням для її командування. Заміщення ними відповідних посад у війську дозволяло поліпшити моральний стан армії, що було вкрай важливим в умовах інтернування. Це завдання покладалось на фахову військово-освітню установу загальноармійського значення – «Кам'янецьку Пішу Юнацьку Школу» (з 27 липня 1921 р. – «Державна Спільна Юнацька Школа», СЮШ або Школа), яка була покликана підготувати для армії молодих старшин (хорунжих) для заміщення ними посад до командира сотні включно.

Завдяки безперервній роботі згадуваної Школи Армія УНР (хоч і перебуваючи в таборах) мала змогу поповнювати склад свого старшинського корпусу, здійснюючи фахову підготовку юнаків (курсантів), що відкривало для них можливість отримати перший старшинський ранг – хорунжого. Функціонування Школи стало однією з тих підвалин, які дозволили інтернованій Армії УНР зберегти свою організацію до серпня 1924 р., коли рішенням польської влади всі табори були ліквідовані, а вояки-українці переведені на цивільний стан.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове вивчення історії Кам'янецької пішої юнацької школи – Спільної юнацької школи було започатковано виходом монографії «Обеззброєна, але нескорена...», один з розділів якої («Військова-фахова і культурно-освітня робота в Армії УНР») містив стислу інформацію й про діяльність згадуваної Школи у Польщі. Її автор, зокрема, «пунктирно» простежив географію її переїздів з табору в табір

та подав відомості про кількісні параметри трьох її випусків (із зазначенням дат цих подій) [10, с.56–57].

Значно пізніше найголовніші віхи історії Спільної юнацької школи намагався відтворити Я.Тинченко, у загальновідомій книзі якого присутній цілий розділ з багатообіцяючою назвою («Спільна (Кам'янецька) юнацька школа, 1920–1924 рр.») [14, с.196–205]. Серед недоліків цього нарису слід відзначити невідповідність деяких наведених Я.Тинченком фактів, зокрема – уміщення хибної інформації про прихід наприкінці 1922 р. на посаду начальника школи полковника Костянтина Цурканова [14, с.205] (додамо, що останній ніколи не посідав цієї посади – *авт.*). Насправді обов'язки начальника СЮШ – після відставки М.Шаповала – виконували послідовно полковники Валентин Трутенко, Микола Лорченко і Леонтій Кепп.

Належиться також додати, що у науково-довідковому апараті цієї книги присутні окремі неточності – зокрема деякі назви статей (з обширу мемуарної літератури) дещо відрізняються від оригінальних. Разом з тим слід відзначити, що в його монографії наведено значний масив цінних фактологічних даних (у т.ч. поіменний розпис всіх чотирьох випусків СЮШ), а також зібрана інформація про життєві долі багатьох випускників Школи.

Слід відзначити джерельну вартість ще одного дослідницького проекту, підготовленого Я.Тинченко у співавторстві з О.Рудиченком, в якому наведено зображення нагрудних відзнак СЮШ (1-го і 2-го типів), а також Свідоцтво (видане підполковнику К.Цурканову), яке засвідчувало його право на її носіння [8]. У цьому дописі була подана стисла інформація про відомі колекціонерам відзнаки СЮШ 1-го типу, та коротко висвітлена передісторія появи її 2-го типу.

Відтак вивчення специфіки функціонування СЮШ Армії УНР залишається актуальним напрямом військово-історичної науки, причому цілісне та об'єктивне відтворення її «таборової» історії може бути досягнуто тільки шляхом максимального охоплення дотичних джерел. Цінна інформація про специфіку функціонування Кам'янецької пішої юнацької школи була синтезована у монографії А. Руккаса, яка містила цінний фактаж й в часі її перебування у таборах [9, с.385–387].

Натомість у розвідці С.Авхутської [1] практично відсутні будь-які нові дані про СЮШ (в часі її інтернування). Дослідниця обмежилась лише одним абзацом тексту аби розкрити специфіку роботи Школи у 1921 р., хоча за цей час СЮШ встигла побувати в трьох таборах (Ланцут-Вадовиці-Каліш). Не все

гарзд у цій статті було й з історіографічним аналізом, який мав виразно поверховий характер.

Лише останніми роками ситуація з вивченням таборової доби історії Школи змінилася на краще завдяки виходу кількох статей, підготовлених на основі широкого залучення матеріалів ЦДАВО України[11, 12, 13]. В них було висвітлено різні аспекти діяльності СЮШ у таборах інтернованих Військ УНР, проте зібраний в них фактаж також був далеко неповним, що обумовило потребу подальшої пошукової роботи з метою збагачення джерельної основи даної дослідницької проблеми.

Про різні аспекти діяльності Школи існує чимала мемуарна література[3, 4, 5, 6, 7, 28], що стосується здебільшого періоду її функціонування в Україні (1919–1920 рр.). Проте використання наведених в них фактів вимагає ретельного їх співставлення з даними, отриманими з інших джерел. У цьому відношенні слід окремо згадати про збірку документів «Армія за дротами», яка містить цілу низку цінних документів, і зокрема – повнотекстові копії рапортів генерала М.Шаповала, групове фото юнаків та старшин СЮШ (вересень 1921 р.) та поодинокі світлини останніх, а також відбитки програмок культурно-мистецьких імпрез, до організації яких долучались старшини та юнаки СЮШ[2, с. 23–26, 133–150, 347, 356].

Метою статті є розкриття особливостей функціонування Спільної юнацької школи Армії УНР на завершальному етапі її діяльності у таборі Каліш (Польща), а також встановлення кола інституцій та осіб, які надавали СЮШ безповоротну матеріальну допомогу, чим значною мірою уможливили її безперервну роботу в дуже складних умовах таборової ізоляції у 1922–1924 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перше півріччя перебування Спільної юнацької школи в таборі Каліш (Польща) виявилось одним з найскладніших в її історії, що було зумовлено майже повною відсутністю матеріальних ресурсів у Державного центру УНР в екзилі. Особливо дошкуляло юнакам недостатнє харчування, крім того – частина з них залишалися без взуття (старі чоботи розлізлися, а замінити їх не було можливості). Школа гостро потребувала навчальної літератури та різного приладдя для проведення занять, окремі вакансії лекторів не були заповнені. З огляду на такий стан начальник СЮШ генерал М.Шаповал неофіційно надавав декому з особливо потребуючих юнаків відпустки, надаючи їм в такий спосіб можливість поліпшувати свій матеріальний стан. Відтак станом на початок березня 1922 р. число присутніх у таборі юнаків зменшилося до 252 осіб[15, арк.20] (для

порівняння – списочний склад СЮШ на 28 березня ц.р. становив 400 юнаків, 68 старшин і 244 козаки)[16, арк.25].

Намагаючись привернути увагу командування до проблем Школи, М.Шаповал 20 березня 1922 р. подав рапорт (ч.266) 3-му генерал-квартирмейстеру Генерального штабу Армії УНР полковнику В.Сигаріву, в якому вкотре наголосив на надзвичайно тяжкому матеріальному стані Школи. В ньому, зокрема, зазначалось, що лише «непомірні труди та напруження всього керуючого апарату» Школи, на думку М.Шаповала, дозволяли уникати «спаралізування навчання або й просто розпаду». Лектори, яких з великими зусиллями вдавалось залучати до роботи в СЮШ, за деякий час припиняли виклади – бо не отримували жодних доплат за свою роботу та були змушені влаштуватися на приватні роботи аби мати хоч якусь кількість коштів для існування. Разом з тим всі клопотання юнаків організовано (у складі всієї Школи) виїхати на роботи – відхилялись командуванням Військ УНР, а забезпечувалась СЮШ всім необхідним, за оцінкою М.Шаповала, в останню чергу[17, арк.70зв.-71зв.].

Скудність харчування юнаків та складні побутові умови, в яких вони перебували, призводили до поширення в їх середовищі небезпечних хвороб: станом на 14 березня 1922 р. троє юнаків СЮШ знаходились в шпиталі (їм було діагностовано гостру стадію туберкульозу). Намагаючись підтримати їх в цій ситуації М.Шаповал клопотався про їх випуск зі школи разом із черговим випуском без іспитів[18, арк.8]. Про винятково складний стан Школи повідомляли своїми рапортами й підлеглі М.Шаповала. Так, зокрема, начальник гарматного відділу полковник В.Ленартович 16 березня 1922 р. відзначав «зростаючу більшість хорих на сухоти і легені», виснаженість організмів юнаків «зимовими холодами і не задовольняючою їжею», змушених до того ж готуватись до складання випускових іспитів[18, арк.11].

Через надзвичайно складний матеріальний стан 50 юнаків кінного дивізіону СЮШ 20 березня 1922 р. подали рапорти (однакового змісту) про їх відрядження до кінних частин Армії УНР, що уможливило би для них виїзд на роботу[16, арк. 25, 29, 30–77, 79]. Але всі клопотання генерала М.Шаповала у цій справі (і, зокрема, звернення до військового міністра Уряду УНР генерала А.Вовка) закінчились нічим – останній категорично відмовив у такій можливості, пообіцявши «поскільки дозволять можливості поліпшимо стан, щоби юнацтво закінчило освіту» (резолуція від 27 квітня 1922 р. на рапорті начальника СЮШ)[16, арк.109].

Іншим своїм рапортом у квітні 1922 р. (без зазначення точної дати – *авт.*) М.Шаповал звертав увагу військового міністра й на ту обставину, що наслідком

трьох своїх переїздів Школа опинилась у значно гірших умовах аніж інші частини Армії УНР в таборі Каліш. В силу того, що вона прибула до цього табору пізніше інших підрозділів – «всі життєві позиції з стосунках з польськими властями були вже зайняті представниками інших частин», які звикли до «провадження часто елементарної боротьби за звичні речі існування, за речі які видаються поляками при загальній їх недостатці». Наслідком цього стало те, що «боротьба за них часто в засобах не перед чим не зупиняється, що підкупи, дрібні хабарі, перекупка по ночам вугілля та дров» стали ледь не буденним явищем, але такі дії військових начальників Армії УНР (або уповноважених ними осіб) не могли вживатись начальником СЮШ з принципових міркувань. Він слушно вважав, що «втягувати юнаків у подібну боротьбу» було неможливо вже хоча би з «мотивів виховавчих-педагогічних»[15, арк.28].

В силу своєї незаангажованості до такої «підкилимної» боротьби – юнакам Школи «прийшлося пережити цю зиму в страшних умовинах», які були не до порівняння із забезпеченим побутом 2-ої Волинської та 3-ої Залізної дивізій. На думку М.Шаповала – кричущим було й те, що коли «цілий табор в протязі всієї зими був узутий», і що «в дивізіях на 2000 осіб коли й є сотка босих, то таких, які самі не хочуть бути взутими (бо щоразу випродають свої черевики», в Школі на 280 юнаків було 70-80 осіб «цілком босих, котрі весь час лежали закутані в коци»[15, арк.46].

Зрештою, ситуація з харчуванням навесні 1922 р. істотно поліпшилася, що було пов'язано із сезонним збагаченням раціону юнацтва. Ще одним позитивним сигналом було й відкриття на початку літа 1922 р. при Школі шевсько-кравецької майстерні, в якій ремонтувався та виготовлявся одяг для юнаків та старшин СЮШ. Начальнику Школи також «пощастило здобути на якийсь десяток черевиків грошей, закупити шкіри», знайти майстрів (трьох шевців та двох кравців)[15, арк.57].

Крім того, на допомогу час від часу приходили українські громадські інституції, і зокрема – Український Центральний Комітет (УЦК), який у кінці червня 1922 р. надав Школі грошову субвенцію (30.000 м.п.), яка була передана інспектору СЮШ полковнику М.Лорченку. Останній – за дорученням начальника Школи – був відряджений до Варшави з метою придбання необхідних для навчання приладів, але через відсутність достатньої суми коштів для витрат та організації їх перевезення, опинився у вкрай скрутному становищі. З цієї нагоди М.Шаповал висловлював УЦК щире подяку, яка

уможливила доставку усього закупленого до Калішу. Ще 10.000 м.п. на цю мету пожертвувало «Товариство допомоги збігцям з України»[15, арк.43, 44].

Допомога жертводавців сприяла успішному завершенню випусковим курсом СЮШ своєї програми навчання (до середини липня 1922 р.), у свою чергу – командування Армії УНР віднайшло кошти для надання їм матеріальної допомоги з нагоди їх випуску зі Школи та іменування хорунжими. Завдяки цьому стало можливим здійснити другий випуск молодих старшин СЮШ, який відбувся у присутності Головного отамана Військ УНР С.Петлюри 28 липня 1922 р.[3, с.18] Цього дня Школа випустила 114 хорунжих (83 – з пішого, 16 – з кінного і 15 з гарматного відділів Школи)[19, арк.123; 20, арк.100; 14, с.283–284].

Попри надходження цих коштів (для випускників СЮШ), ситуація з продовженням навчання юнаків молодших курсів була дуже скрутною. 26 липня 1922 р. начальник СЮШ М.Шаповал своїм рапортом (ч.804) доповідав 3-му генерал-квартирмейстеру про ситуацію в Школі та пропонував тимчасово (на один-два місяці) перервати в ній навчання через катастрофічне зменшення числа лекторів, які були змушені виїхати на роботи в пошуках хоча би мінімальних засобів для існування (у цей час їм було припинена виплата мінімальних сум за роботу в Школі). У свою чергу, це поставило під загрозу виконання навчального плану Школи, бо її командування фізично не могло забезпечити не те що повноцінну – будь-яку заміну цим викладачам.

Так, зокрема, СЮШ у цей час тимчасово втратила таких лекторів як генерал-хорунжий О.Пороховщиків (тактика), полковник Павло Крицький (фортифікація), генштабу підполковник Олександр Низієнко (тактика), сотник Григорій Миндюк (топографія), поручник Максимів (фортифікація), панотець Н.Никитюк (історія України), сотники І.Шеремет (іпология) і Ю.Федченко (дисциплінарний статут). Підполковник П.Ліпський (викладав матеріальну частину артилерії), який проживав досить далеко від Калішу, в липні 1922 р. взагалі припинив з'являтися в таборі з прозаїчної причини – відсутності взуття. Сотники І.Шеремет і Ю.Федченко виїхали на роботи поза табір. Невдовзі Школу мали залишити сотник О.Шебякин (підривна справа), прокурор Ружицький (законознавство), урядовець Крижанівський (креслення), поручник Василь Добровольський (географія України), полковник В.Ленартович (артилерія)[15, арк.53–53зв.; 16, арк.147–147зв.].

На думку М.Шаповала, Школа не опинилась би у такому загрозливому стані, якщо би продовжувала отримувати 4-5 тис. м.п. на місяць для виплат викладацькому складові. Ще однією причиною доцільності припинення роботи

СЮШ була, на думку М.Шаповала, «велика змореність решти лекторів, безперервність провадження навчання в Школі в протязі майже двох років», а також залучення більшості юнаків до польових робіт поза табором, бо тільки в такий спосіб юнаки могли забезпечити собі хоча би мінімальне існування[15, арк.53зв.; 16, арк.147зв.]. Але знов таки, ця пропозиція М.Шаповала не могла бути підтримана – через принципову позицію командування Військ УНР, яка полягала у тому, що юнаки мали регулярно навчатись аби стати старшинами Армії УНР (як вже зазначалось – попри пряму заборону цього значна частина юнаків все ж таки продовжувала працювати на різних роботах аби мати хоч якісь кошти на прожиття).

В пошуках потенційних благодійників, здатних матеріально підтримати Школу, М.Шаповал неодноразове звертався до різних осіб та організацій, сподіваючись на те, що хтось з них відгукнеться на його заклик допомогти СЮШ. 12 липня 1922 р. М.Шаповал відправив лист (ч.760) до проф. І.Свенціцького, який вже мав нагоду познайомитися з діяльністю СЮШ (у березні 1921 р. він проводив виклади юнакам Школи у Ланцуті). У ньому він просив проф. Свенціцького «про посередництво перед відповідними Комітетами і окремими особами», які були залучені до акції допомоги голодуючим в Україні та емігрантам з неї, в справі надання харчової допомоги юнакам Школи. М.Шаповал констатував, що з часу перебування проф. І.Свенціцького у Ланцуті «положення інтернованих далеко угіршилося, тяжкі обставини життя стали більш діймаючими і дуже руйнуючими для здоровля молодих організмів». На сухоти (та ще й безнадійно!) протягом зими захворіло 11 юнаків, які постійно перебували у шпиталі. Але не менш загрозливим, на думку М.Шаповала, було й те, що Школі було доволі багато тих, хто був схильний до цієї хвороби через загальну перевиснаженість свого організму[15, арк.45].

Порівнюючи ситуацію 1921 і 1922 рр. М.Шаповал відзначав, що другий рік інтернування позначився згортанням допомоги жертводавців (особливо після закриття львівського Горожанського комітету) та взагалі розривом контактів з більшістю благодійних організацій. Він висловлював сподівання, що «висока патріотичність українського громадянства Галичини і більша його національна зрілість не допустить забути нашу молодь в Наддніпрянщини й прийде з допомогою їй в найбільш гострих потребах національного й гуманітарно-культурного значення». Водночас у своєму листі М.Шаповал вдався до свідомої дезінформації проф. І.Свенціцького, зазначаючи, зокрема, що «вихід з інтернування цілком унеможливлений, поляки просто до не зрозуміння, на всі

заходи як окремих осіб, так і груп звільнень не дають, на полів та інші роботи, за невеличким винятком, не пускають»[15, арк.45–45зв.]. Між тим польська влада зі свого боку як раз широко дозволяла виїзд інтернованих на роботи у цей час (особливо у весняно-літній період), інша справа, що юнаки не могли скористатись цим в організований порядок – через заборону такої практики з боку українського командування.

Завершував свій лист М.Шаповал констатацією того, що в Школі «нужда і браки (нестача – *авт.*) так великі, що бере страх», з огляду на що він не знав «що важніше, які недостачі треба в першу чергу задовольнити». Але вже наступна фраза свідчила про те, що начальник СЮШ вичерпно знав найнагальніші потреби школи: по-перше, «недостача в книжках, переважно красного письменства, підручниках із предметів українознавства, газетах та журналах»; по-друге, 11 сухотників та 30 «запалих на здоровле» потребували «додаткового відживлення в формі сніданку чи підвечерка в ½ літри молока, 1 яйця, 3 деків (30 грамів – *авт.*) масла і ¼ [...]кілограма хліба на день» протягом 1,5–2 місяців. І зовсім вже невідкладним і першорядним для Школи була «недостача в річах – головним чином в черевиках і білизні», і хоча дехто з юнаків «крадькома побував на польових роботах і дещо запрацював (заробив – *авт.*) і направив собі черевики», залишалось ще 40 юнаків, які все ще не мали собі взуття. З них 10 були зараховані до складу Української господарської академії в Подєбрадах (ЧСР), і потребували взуття як найнагальніше. У кінці свого листа М.Шаповал висловлював сподівання, що проф. Свенціцький зможе привернути увагу галицької інтелігенції до вкрай скрутного становища постійного і перемінного складу Школи (старшин і лекторів – 52 особи, юнаків – 245, козаків – 60, старшинських дружин – 14, козацьких старшин – 8, дітей – 11)[15, арк.47–47зв.] та врятувати її від цілковитого колапсу хоча би мінімальною грошовою дотацією.

Слід відзначити, що проф. І.Свенціцький почув це звернення та зумів переконати представників секції допомоги емігрантам «Краєвого комітету помочи голодним України» (професорів Л.Білецького і Барвінського) у необхідності виділення 500 тис. м.п. для потреб Школи (липень 1922 р.)[15, арк.52, 60, 62, 64]. Крім того, згадуваний комітет допоміг отримати для Школи 10 пар черевиків та 42 книги для бібліотеки СЮШ[15, арк.63]. Крім того, товариство «Сокіл-Батько» у Львові подарувало Школі шість великих «образів» українського Львова, картину із зображенням козака-сурмача та кілька друкованих видань. Своім листом ч.874 у відповідь згадуваного Комітету М.Шаповал повідомляв, що отримані кошти будуть витрачені для придбання

харчів для «додаткового виживлення сухотним у Школі» та «запалим на здоровлю та малим дітям», купівлю ліків «для хорих і плату в деяких случаях за візитацію приватним лікарям»[15, арк.65]. Ще однією статтею видатків з отриманої суми мало стати придбання «шкіри для 10 пар черевиків та інших потрібних матеріалів для пошиття у шкільній майстерні цих черевиків». Передбачалось, що лектори отримують доплати (50 м.п. за годину) за свої виклади юнакам школи, а решта коштів буде спрямована на купівлю книжок та цивільного одягу для тих юнаків, які готувались до переїзду до ЧСР[15, арк.65].

Проте й ця сума не могла покрити всіх потреб Школи, що спонукало М.Шаповала шукати інших можливостей для підтримки її вихованців. Задля цього начальник СЮШ використав становище свого рідного брата – Миколи Шаповала, який у цей час очолював Український Громадський Комітет (УГК) у Празі, та мав широкі можливості для надання матеріальної підтримки ініційованих начальником Школи проектів. Одним з таких реципієнтів УГК став заснований і очолений генералом М.Шаповалом «Комітет допомоги інтернованим літераторам у Польщі», який виділяв невеличкі грошові допомоги для тих старшин Армії УНР, які звільнялись з таборів та вирушали на навчання до ЧСР[15, арк.59].

У «Листі витрат по видачі допомог на переїзд із таборів інтернованих в Польщі до Чехії», який було додано до листа згадуваного Комітету до УГК (від 14 вересня 1922 р.), зазначалось, що старшинам СЮШ з 31 липня до 29 серпня 1922 р. були виплачені різні суми (від 10 тис. м.п. сотнику Луці Коротченку – «для переїзду») до 20 тис. м.п. (сотнику Ю.Дарагану – «на придбання цивільного одягу[...] та чеських корон») і «на самий переїзд з табору до кордону Чехії» та 22 тис. м.п. поручнику Гордію Скубію – на аналогічні цілі). Юнак СЮШ Віктор Цимбал отримав 25 тис. м.п. матеріальної допомоги (без зазначення того, на що вони будуть витрачені)[21, арк.12], завдяки якій отримав можливість виїхати до ЧСР. Крім того ще кілька юнаків потайки покинули школу, перетнули польсько-чехословацький кордон і дісталася до Подебрадів, де вступили на навчання до Української господарської академії[14, с.205]. Траплялись й поодинокі випадки виїзду юнаків до радянської України (в рамках оголошеної більшовиками амністії). Нею ймовірно «скористались» юнаки Григорій Буцко і Петро Орловський[2, с.399, 418].

Але попри надходження до Школи обмеженої гуманітарної допомоги від українських благодійних організацій та окремих жертводавців СЮШ весь цей час долала перманентні труднощі, зумовлені нестачею усього самого необхідного для забезпечення навчального процесу. Як і раніше – частина

юнаків була змушена переривати навчання аби заробити собі кошти на прожиття, і насамперед – на поліпшення харчування та придбання найнеобхідніших речей. Прихід осінніх холодів значно звужував їх можливості у працевлаштуванні, тому вони повертались до табору та поновлювали своє навчання в Школі. Не всім з них вдавалось заpastись силами для щоденного навчання, виснаженість деякого з юнаків була настільки значною, що вони потрапляли до шпиталю, але й тут не мали достатнього харчування.

Прихід Різдвяних свят нового 1923 р. позначився приємною звісткою для юнаків СЮШ, на допомогу яким прийшли їх колишні побратими – студенти вищих шкіл в Чехословаччині, які отримували безстрокові відпустки та виїжджали сюди для продовження навчання. Останні дуже добре пам'ятали, в якому злиденному стані перебуває у таборі більшість юнацтва СЮШ, що спонукало їх організувати з нагоди Різдвяних свят збірку коштів «на допомогу по улiпшенню харчування» юнаків. Загалом було зібрано 187,7 корон чехословацьких (к.ч.), з яких 150 к.ч. вніс хорунжий Іван Грушецький, «на допомогу сухотним школи» надійшло ще 108 к.ч., а для хворої дружини сотника Винославського було зібрано ще 50 к.ч. У числі жертводавців були О.Шовгеніва, О.Русова, В.Маньківський, Антоніна Шаповал, В.Прохода, сотники Ю.Дараган і Г.Скубій, хорунжі Олександр Ломацький, Євген Корнилович, Юрій Руденко, Микола Кулик та ін. Ці кошти були частково видані за призначенням 22 січня 1923 р. (в день п'ятої річниці проголошення незалежності УНР), решта ж – була спрямована для поліпшення харчування юнаків СЮШ. Для цієї ж мети використовувались кошти (96,470 м.п.), отримані після проведення «вистави-балу», яка була влаштована «шкільним гуртком аматорів театрального мистецтва» (голова – юнак Едуард Віцке, секретар – юнак Микола Мезенцев)[22, арк.20–21зв.].

Відзначення релігійних та національних свят жодним чином не позначалося на внутрішньому порядку, який був заведений начальником Школи у відповідності до вимог Статуту внутрішньої служби Армії УНР. У СЮШ тривало щоденне навчання – для юнаків «збірної кляси» (до неї були зведені всі молодші класи СЮШ – 2-7), для якої станом на початок 1923 р. викладались наступні дисципліни: топографія (лектор – полковник Науменко), історія України (сотник Коршнівський), французька і німецька мови (генерал-хорунжий О.Пороховщиків), артилерія (полковник Ліпський), українська мова (генерал-хорунжий М.Шаповал). Аналогічні курси викладались й для юнаків восьмого (випускового) класу, щоправда їх перелік був значно більшим: загальну тактику майбутнім випускникам читав О.Пороховщиків,

законодавство і військову адміністрацію – сотник Науменко, кулеметне діло – сотник Луцький, фортифікацію – поручник Максимів, тактику артилерії – генерал-поручник С.Дядюша, іпологию – сотник Шеремет, тактику кінноти – підполковник К.Цурканів, історію українського письменства – сотник Крушинський, військова історія – полковник Науменко)[22, арк.3, 98, 101, 108, 111–119].

Щодня зранку – за підписом М.Шаповала – СЮШ віддавався наказ, яким на службу призначався добовий наряд (вартовий старшина в Школі, черговий в канцелярії, черговий бунчужний). Крім того, у наказах Школі уміщувались й витяги з наказів Головної команди Військ УНР, які стосувались СЮШ (підвищення у рангах, привітання С.Петлюри війську з нагоди свят тощо)[22, арк.7–9зв.].

Копії наказів виготовлялись у друкарні СЮШ в типографській спосіб, і нині являють собою цінне джерело для відтворення життя і повсякдення Школи. В них присутня інформація про покарання юнаків СЮШ за різні дисциплінарні проступки. Так, зокрема, 10 лютого 1923 р. наказом ч.42 юнаки М.Гаврусевич і Іван Дехтяренко були покарані однією добою таборової гауптвахти за самовільну відлучку, а юнак Дорошенко отримав дві доби гауптвахти за залишення ним місця чергування[22, арк.37–37зв.].

13 лютого 1923 р. наказом Школі ч.45 М.Шаповал дозволив заснування при Школі школи для неписьменних (анальфабетів), вчителі та учні якої (10 козаків та три жінки-«служниці») отримали можливість безоплатно користуватись усіма підручниками та приладдям, які мала Школа. Завідувачем школи неграмотних був призначений сотник 1-ої пішої сотні СЮШ Файчук. М.Шаповал у наказі особливо відзначив, що єдиною прийнятною підставою для невідвідування школи неграмотних могла бути тільки хвороба її учня (яка мала бути засвідчена довідкою лікаря)[22, арк.40–40зв.]. В іншому наказі Школі йшлося про заснування при СЮШ шкільних крамниць, діяльність яких мала щомісячно перевірятися комісією, що призначалась начальником Школи[22, арк.55].

Зафіксовані у наказах й важливі віхи приватного життя постійного та перемінного життя Школи, у т.ч. радісні події (коли на початку лютого 1923 р. у родині поручника Дехтяра народилась дитина)[22, арк.34], а також й сумні (коли 26 лютого 1923 р. у таборовому шпиталі Щипіоно помер від сухот юнак кінного дивізіону Школи Іван Бортніцький)[22, арк.56].

Таборові негаразди жодним чином не применшували бажання у юнаків навчатись та здобувати в такий спосіб нові знання. Аналогічну настанову мала

більшість старшин з постійного складу СЮШ, на підтвердження чого свідчить відрядження у березні 1923 р. сотника Петра Луцького для навчання на Академічних курсах Генерального штабу Армії УНР[23, арк.8].

Як і раніше, на допомогу особливо потребуючим юнакам і старшинам СЮШ приходив генерал М.Шаповал, якій продовжував отримувати для цього значні фінансові дотації від УГК. Але виїзд до ЧСР все більшого числа вояків (і не лише зі складу СЮШ) негативно сприймалось частиною командування Армії УНР, як, зрештою, й польською владою. З огляду на це справа його відставки із займаної посади була лише справою часу. 5 квітня 1923 р. М.Шаповал підписав останній свій наказ Школі (ч.94), після чого він виїхав до Праги, а виконання обов'язків начальника Школи було покладено на полковника В.Трутенка[22, арк.88, 89].

Заходами останнього та всіх викладачів Школа продовжила свою діяльність, долаючи повсякчасні труднощі таборового існування. Велике значення для постійного і перемінного складу СЮШ моральна допомога, яка надавалась жіночою громадою Школи. Заходами її членів у таборі регулярно проводились різні гуманітарні акції, одним із головних завдань яких був збір коштів для нужденних категорій таборян (не лише юнаків СЮШ). Так, зокрема, 16 червня 1923 р. жіноча громада влаштувала у приміщенні таборового театру «концерт-баль» «на користь сухотних» (хворих на туберкульоз – *авт.*), в якому взяли участь кращі артисти-аматори Калішу та польські митці Марія і Михайло Вількомирські[24, арк.7зв.].

Напередодні чергового випуску молодих старшин СЮШ до їх матеріально-речового забезпечення долучився Генерального штабу Армії УНР: 10 липня 1923 р. його начальник генерал-хорунжий В.Куц підтримав клопотання полковника В.Трутенка про виділення 2,4 млн. м.п. (у розрахунку 50 тис. м.п. допомоги на кожного) 48 майбутнім випускникам Школи, і зокрема придбання для них одягу та білизни (з огляду на цілковиту зношеність одностроїв юнаків)[22, арк.121].

Третій випуск у кількості 48 хорунжих Армії УНР відбувся у Школі 28 серпня 1923 р.[19, арк.123; 20, арк.100] З цього приводу своїм наказом № 24 від 31 серпня 1923 р. начальник Генерального штабу генерал В.Куц відзначив, що це стало можливим «завдяки сумлінному відношенню до справи» начальника СЮШ (донедавна) генерала М.Шаповала, його помічника полковника В.Трутенка і інспектора класів полковника М.Лорченка. Завдяки зусиллям останніх «навчання у школі ані на день», а головне – були «розшукані необхідні матеріальні засоби для її постачання». Побажавши останньому

випуску молодшої старшини бути чесними і наполегливими у своїй майбутній старшинській службі, В.Куц відзначив, що «не може бути старшини без освіти, армії без старшини, а без армії не може бути у народу і державного існування»[25, арк.67].

Здійснивши черговий випуск молодих старшин, СЮШ й надалі продовжувала справу підготовки юнаків, які були зараховані до її складу у вересні 1922 р. Восени 1923 р. (докладніших відомостей бракує) полковник В.Трутенко подав у відставку з посади начальника СЮШ, після чого її очолив полковник М.Лорченко, але теж ненадовго, що було пов'язано з його від'їздом у безтермінову відпустку до ЧСР (кінець 1923 р.) для викладання в Українському високому педагогічному інституті імені М.Драгоманова в Празі. Відтак з 31 грудня 1923 р. виконання обов'язків начальника Школи було покладено на полковника Леонтія Кеппа[26, арк.1–2, 6].

Прихід 1924 р. практично нічого не змінив у житті юнаків, які й в зимовий період відривались від занять аби виїхати у складі робітничих команд з метою заробляння коштів для власного прожиття у таборі. Але перебуваючи поза табором на роботах юнаки і випускники Школи завжди пам'ятали про своїх побратимів, які залишалися в Каліші в «пекельних умовах», «в холоді та голоді». Так, зокрема, відряджені на роботу до Томахівської цукроварні (с. Бабино Рівненського повіту на Волині) юнаки і старшини СЮШ – «знаючи пекучу потребу [...]таборової Гімназії й її учнів у матеріальній допомозі» – утворили хор старшин і юнаків СЮШ та влаштували коляду, завдяки чому для Школи було зібрано 30 млн. м.п., про що повідомляв у своєму листі від 12 січня 1924 р. староста хору хорунжий Степан Паламарчук[27, арк.14–14зв.].

Станом на 7 березня 1924 р. у складі Школи перебувало 10 юнаків і 44 старшини різних рангів (від полковника до хорунжого – з виразною кількісною перевагою останніх – 28 осіб), а також кількох приряджених до школи козаків (як допоміжний персонал). У цьому зв'язку можна припустити, що частина хорунжих третього випуску так і не була переведена до частин Армії УНР і продовжувала залишатись прирядженою до СЮШ[26, арк.13зв.-14].

Процес скорочення постійного складу Школи продовжував скорочуватися й у відповідності до наказу генерал-інспектора Військ УНР від 28 березня 1924 р., який був покликаний максимально скоротити чисельність Армії УНР перед ліквідацією таборів. На його виконання станом на серпень 1924 р. апарат Школи мав бути згорнутий до 10 осіб (начальник Школи полковник Л.Кепп, його ад'ютант поручник Кирило Балицький, командир пішого куреня Аркадій Валійський, командир кінної сотні Тодось Добровольський та ін.)[26, арк.21].

Але попри усвідомлення невідворотності ліквідації СЮШ її постійний та викладацький склад продовжував свою роботу, що уможливило здійснити у червні 1924 р. останній – четвертий – випуск 32 хорунжих[14, с.205], після чого Спільна Юнацька школа припинила свою діяльність (насправді кількість випускників була меншою принаймні на одну особу – Петра Орловського, який скористався більшовицькою амністією та повернувся до радянської України орієнтовно у 1923 р.)[2, с.418].

Висновки. Діяльність Спільної юнацької школи у таборах інтернованих Військ УНР являє собою яскраву сторінку жертвовності та відданості своєму обов'язку переважної більшості її юнаків та старшин. Попри всі труднощі таборового існування, переїзди, відсутність ресурсів, коштів та приміщень, потрібних для організації нормального функціонування СЮШ – фахова підготовка юнаків та їх національне освідомлення не припинялась ані на день. Цим Школа завдячувала як своєму начальнику – генерал-хорунжому М.Шаповалу, так і курсовим старшинам та лекторам, які не отримували за свою роботу практично жодних грошових виплат.

Слід відзначити, що у різний час заняття з юнаками СЮШ проводили такі відомі військові фахівці Армії УНР як генерали С.Дядюша, М.Коваль-Медзведський, А.Масляний, О.Порохівщиків, полковники Крицький, Сігарів, А.Ліпський, Ленартович, С.Роцицький, Б.Сулковський, Мишаків, Ковальський, підполковник К.Цурканів, Чабанівський та ін.), які мали на меті виховати свідомого, національно-розвиненого старшину-громадянина. Їх зусиллями юнаки отримували ґрунтовні знання зі спеціальних (тактика, артилерія, фортифікація, іпология, зв'язок, «стрілецьке діло», військова адміністрація та ін., так і загальноосвітніх дисциплін (історія і географія України, військова історія, законодавство, українська та іноземні мови та ін.).

З числа інших підрозділів Армії УНР Школу вигідно вирізняло те, що її вихованці на службі та поза нею принципово послуговувались українською мовою, та як могли – боролись із засиллям у таборах російської, що часом навіть призводило до конфліктів із старшинами з інших частин. Виведення російської мови з ужитку юнацтва було насамперед заслугою начальника Школи М.Шаповала, який викладав юнакам курс української мови та зумів переконати їх у доцільності завжди у всіх ситуаціях маніфестувати свою відданість Україні.

В умовах хронічного недофінансування Школи ледь неодиноким джерелом надходження гуманітарної допомоги для її постійного та перемінного

складу стала грошові внески та подарунки жертводавців, якими виступали як українські благодійні та громадські організації, так і поодинокі особи. Одним з найбільших жертводавців для СЮШ став Український громадський комітет (Прага), завдяки допомозі якого переважна більшість постійного складу Школи, а також й особливо потребуючі юнаки, отримували нерегулярну матеріальну допомогу. І хоча вона не покривала всіх потреб старшинства та юнацтва СЮШ, завдяки цим виплатам її постійний склад мав можливість навчати, а юнаки – продовжувати вчитись. Але й у цьому випадку дехто з юнаків був змушений тимчасово переривати навчання в Школі аби влаштуватись на приватні роботи та заробити собі хоча би мінімальні матеріальні засоби для існування в таборі.

Відтак СЮШ безперервно продовжувала підготовку юнацтва, здійснивши чотири випуски молодих старшин (загалом – 259 хорунжих), внісши в такий спосіб свій поважний внесок у розбудову старшинського корпусу Армії УНР. Їх подальше відрядження до дивізій позитивно вплинуло на моральний стан інтернованого українського вояцтва – поява в частинах молодих хорунжих з відповідною військово-спеціальною підготовкою, які до того ж мали практичний досвід для успішного проходження служби, зримо свідчила про те, що українська армія продовжує існувати й діяти. Кожному з випускників Школи у подальшому судилась своя доля, але закладені переважній більшості з них тривкі підвалини державницького розуміння потреб незалежної України вирішальним чином визначили їх подальше життя та діяльність.

Рис. 1. Група старшин і лекторів Спільної юнацької школи разом з комендантом табору Вадовиці підполковником Мечиславом Полковским (сидить в центрі з квітами) під час побуту останнього у Каліші (оригінальний надпис на звороті фотографії: «Старшини С.В.Ю.Школи з довідкою обозу інтернованих в Вадовицях. Знімок в Каліші. Під час приїзду його на гостину до Школи. 1923 рік»). Українська Бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі (Франція), ф.29.1 (колекція фотографій «Українська Станиця в Каліші, Польща» Ріти Дешко, США), Р-10.

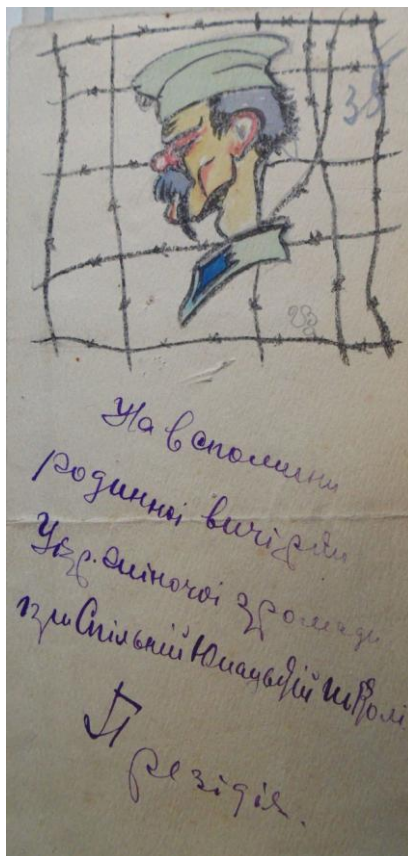

Рис. 2. Дружній шарж на юнаків Спільної юнацької школи. Фрагмент зворотної сторінки запрошення на «родинну вечірку» (оригінальний надпис: «Навспомини родинної вечірки Української жіночої громади при Спільній Юнацькій Школі», б.д., б.м. ЦДАВО України, ф.3947, оп.1, спр.18, арк.35).

Рис. 3. Нагрудний знак випускника Спільної юнацької школи (1-го типу), друга половина 1930-х рр. З приватної колекції, фото А.Руккаса.

Список використаних джерел та літератури:

1. Авхутська С. До проблеми діяльності спільних військових юнацьких шкіл для підготовки старшин Армії УНР (1919-1921 рр.) / С. Авхутська // Емінак. – 2017. – № 4 (2). – С. 47–51.
2. Армія за дротами. Збірка документів / редактор-упорядник В. Моренець. – Кам'янець-Подільський, 2018. – С.23–26, 133–150, 347, 356.
3. Буткевич Л. Спільна військова школа / Л.Буткевич // Тризуб. – Нью-Йорк, 1977. – Ч.81 (травень-червень-липень). – С.16–18.
4. Євтимович В. До історії кам'янецької спільної юнацької школи // В. Євтимович / Літопис Червоної Калини. – Львів, 1936. – Ч. 4 (квітень). – С.4–6.
5. М. А. В Юнацькій Школі // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – Ч. 10 (жовтень). –С. 18–20.
6. Миронович М. Спільна військова юнацька школа (Короткий історичний начерк) / М. Миронович // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1936. – Ч. 2 (лютень). – С.3–5.
7. Отрешко-Арський М. Воєнні школи армії УНР (Спільна Військова Школа – Спільна Юнацька Школа) / М. Отрешко-Арський // Тризуб. – Нью-Йорк, 1973. – Ч.71 (квітень-травень-червень). – С.9–18.
8. Рудиченко А.И. Знаки и награды Украины. Учредительные документы, изготовление, практика награждений, типы и разновидности [Электронный ресурс] / А.Рудиченко, Я.Тинченко. – Раздел 1. Награды и знаки армии УНР; 19. Знак Объединенной военной (бывшей Юнацкой) школы. – Режим доступа: <https://www.arudichenko.com/ukr-r-1-syush> (Дата обращения: 01.09.2021 р.). – Название с экрана.
9. Руккас А.О. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа) / А.О.Руккас. – Київ, 2015. – С.385–387.
10. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.) / І.Срібняк. – Київ-Філядельфія, 1997. – С.56–57.
11. Срібняк І. Таборове повсякдення курсантів та старшин Спільної юнацької школи Армії УНР в Каліші (Польща) у першій половині 1922 р. / І.Срібняк // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. – К., 2016. – Вип. 12. – С. 338–364.
12. Срібняк І. Особливості функціонування Спільної юнацької школи Армії УНР у травні-жовтні 1921 р. під час інтернування в Польщі («вадовицька доба») / І.Срібняк // Вісник Черкаського університету. Серія: «Історичні науки». – Черкаси, 2017. – № 4. – С. 71–76.
13. Срібняк І. Кам'янецька піша юнацька школа Армії УНР у січні-травні 1921 р.: початок інтернування в Польщі («ланцутська доба») / І.Срібняк // Уманська старовина. – Умань, 2017. – Вип. 4. – С. 38–43.
14. Тинченко Я. Старшинський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921) / Я.Тинченко. – К., 2011. – Кн.2. – С.196–205.
15. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф.2292, оп.2, спр.84.*
16. *ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.304.*
17. *ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.306.*
18. *ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.295.*
19. *ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.810.*
20. *ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.1047.*
21. *ЦДАВО України, ф.4007, оп.1, спр.146.*
22. *ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.316.*
23. *ЦДАВО України, ф.2292, оп.2, спр.104.*
24. *ЦДАВО України, ф.2292, оп.2, спр.74.*
25. *ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.246.*
26. *ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.317.*

27. ЦДАВО України, ф.2467, оп.1, спр.4.

28. Яськевич С. Кілька поправок до історії «Камянецької спільної юнацької школи» / С.Яськевич // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1936. – Ч. 7–8 (липень-серпень). – С.28.

References:

1. Avkhuts'ka, S. (2017). Do problemy diyal'nosti spil'nykh viys'kovykh yunats'kykh shkil dlya pidhotovky starshyn Armii UNR (1919-1921 rr.) *Eminak*, 4 (2), 47–51.
2. Armiya za drotamy (2018). Zbirka dokumentiv / redaktor-uporyadnyk V. Morenets'. Kam'yanets'-Podil's'kyu.
3. Butkevych, L. (1977, traven'-cherven'-lypen'). Spil'na viys'kova shkola *Tryzub*. 81, 16–18.
4. Yevtymovych, V. (1936, kviten'). Do istoriyi kamyanets'koyi spil'noyi yunats'koyi shkoly *Litopys Chervonoyi Kalyny*. 4, 4–6.
5. M. A. (1931, zhovten'). V Yunats'kiy Shkoli *Litopys Chervonoyi Kalyny*. 10, 18–20.
6. Myronovych, M. (1936, lyuten'). Spil'na viys'kova yunats'ka shkola (Korotkyi istorychnyy nacherk) *Litopys Chervonoyi Kalyny*. 2, 3–5.
7. Otreshko-Ars'kyu, M. (1973, kviten'-traven'-cherven'). Voyenni shkoly armii UNR (Spil'na Viys'kova Shkola – Spil'na Yunats'ka Shkola) *Tryzub*. 71, 9–18.
8. Rudichenko, A., & Tinchenko, Ya. Nagrady i znaki armii UNR; 19. Znak Ob'yedinennoy voyennoy (byvshey Yunatskoy) shkoly. *Znaki i nagrady Ukrainy. Uchreditel'nyye dokumenty, izgotovleniye, praktika nagrazhdeniy, typy i raznovidnosti*. Retrieved from <https://www.arudichenko.com/ukr-r-1-syush>.
9. Rukkas, A.O. (2015). «Razom z pol's'kym viys'kom»: *Armiya Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliki 1920 r. (struktura, orhanizatsiya, chysel'nist', uniforma)*. Kyiv.
10. Sribnyak, I. (1997). *Obezbroyena, ale neskorena: Internovana Armiya UNR u taborakh Pol'shchi y Rumuniyi (1921-1924 rr.)*. Kyiv-Filyadel'fiya.
11. Sribnyak, I. (2016). Taborove povsyakdennya kursantiv ta starshyn Spil'noyi yunats'koyi shkoly Armii UNR v Kalishi (Pol'shcha) u pershiy polovyni 1922 r. *Problemy vyvchennya istoriyi Ukrayins'koyi revolyutsiyi 1917-1921 rokiv*. 12, 338–364.
12. Sribnyak, I. (2017). Osoblyvosti funktsionuvannya Spil'noyi yunats'koyi shkoly Armii UNR u travni-zhovtni 1921 r. pid chas internuvannya v Pol'shchi («vadvoyts'ka doba») *Visnyk Cherkas'koho universytetu*. Seriya: «Istorychni nauky». 4, 71–76.
13. Sribnyak, I. (2017). Kam'yanets'ka pisha yunats'ka shkola Armii UNR u sichni-travni 1921 r.: pochatok internuvannya v Pol'shchi («lantsut's'ka doba») *Umans'ka starovyna*. 4, 38–43.
14. Tynchenko, Ya. (2011). *Starshyns'kyu korpus Armii Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliki (1917-1921)*. Kyiv.
15. *Centralnyy derzhavnyy arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrainy (CDAVO Ukrainy)*, f.2292, op.2, spr.84.
16. *CDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.304.
17. *CDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.306.
18. *CDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.295.
19. *CDAVO Ukrainy*, f.1075, op.2, spr.810.
20. *CDAVO Ukrainy*, f.1075, op.2, spr.1047.
21. *CDAVO Ukrainy*, f.4007, op.1, spr.146.
22. *CDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.316.
23. *CDAVO Ukrainy*, f.2292, op.2, spr.104.
24. *CDAVO Ukrainy*, f.2292, op.2, spr.74.
25. *CDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.246.
26. *CDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.317.
27. *CDAVO Ukrainy*, f.2467, op.1, spr.4.

28. Yas'kevych, S. (1936, lypen'-serpen'). Kil'ka popravok do istoriyi «Kamyanets'koyi spil'noyi yunats'koyi shkoly». *Litopys Chervonoyi Kalyny*. 7–8, 28.

Ihor Sribnyak,

*Dr. habil. (History), Professor,
Borys Grinchenko Kyiv University
Kyiv, Ukraine*

Maryna Paliienko,

*Dr. habil. (History), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukraine*

JOINT CADET SCHOOL OF THE UPR ARMY IN THE FINAL STAGE OF ITS FUNCTIONING IN POLAND (1922–1924)

Abstract. *The activity of the Joint Cadet School (JCS) in the camps of the interned military forces of the Ukrainian People's Republic (URP) appears to be an outstanding example of self-sacrifice and devotion to duty among the majority of cadets and officers. Despite all difficulties of existence in camps along with resettlements, a lack of resources, funds, and facilities necessary for JCS proper functioning, cadets' vocational training, and their national awareness had never ceased.*

Thanks to teachers' endeavors, cadets acquired in-depth knowledge on special (tactics, artillery, fortification, military administration, etc.), as well as general education courses (history and geography of Ukraine, military history, jurisprudence, the Ukrainian and foreign languages, and so forth). Importantly, JCS students on service and off-duty spoke Ukrainian as a matter of principle and fought as best as they could against the dominance of the Russian language in camps.

In the circumstances of JCS chronic underfunding, it's almost sole source for humanitarian aid was financial contributions and gifts from benefactors who acted as Ukrainian charitable and non-governmental organizations, as well as individuals. Their support did not cover all JCS officers' and cadets' needs, but thanks to these payments, its permanent personnel had a possibility to teach while cadets had an opportunity to study.

Consequently, the Joint Cadet School ceaselessly continued cadet training resulting in four class graduation of young officers (in total, 259 standard-bearers), thus, making its honorable contribution in the enlargement of the UPR Army officer corps. Each of the JCS graduates had a destiny of his own, but solid foundations of statehood awareness in terms of independent Ukraine's needs decisively impacted the majority of them, determining the rest of their lives and activity.

Key words: *Joint Cadet School, standard-bearer, cadet, studies, camp Kalisz, Ukrainian interned soldiers, Poland.*

Надійшла до редколегії 20.09.2021